

РЕЦЕНЗИЯ

относно конкурса за академична длъжност „ПРОФЕСОР“,
обявен в ДВ (бр. 42 от 12.05.2020, с. 65):

Област на висше образование: 2. Хуманитарни науки

Професионално направление: 2.1. Филология

(„Българска литература – Съвременна българска литература“)

Единствен кандидат в конкурса: **доц. д. ф.н. Албена Вачева**

Вносител – проф. д.ф.н. Цветан Ракъовски

ЮЗУ „Неофит Рилски“, Благоевград

I. Данни за конкурса. Конкурсът за заемане на академичната длъжност „професор“ е обявен съобразно ЗРАСРБ и Вътрешните правила за прилагането му в ЮЗУ. До момента на официалното заседание на научното жури са проведени всички изискуеми от закона обсъждания, взети са коректни решения за конституиране на процедурата и нейните органи (членове на жури, разпределение на задълженията, срокове).

II. Данни за кандидата. Доц. Вачева работи в различните образователни степени на Филологическия факултет от самото му създаване като отделна институционална единица на ЮЗУ „Н. Рилски“. Била е редовен докторант в Катедрата по литература. Последователно защитава научната степен „доктор“, след това е избрана за доцент, защитава през м. май 2013 г. научната степен „доктор на науките“.

Чете лекции по четири дисциплини (2 задължителни и 2 избираеми). Научната активност (публикации и участия в конференции) на доц. Вачева покрива минималните национални изисквания за участие в този конкурс – това е отразено в Протокол № 7 от 30.09.2019 г. след

проведеното обсъждане на кандидатурата ѝ за допускане до участие в конкурса.

III. Описание на научните трудове. В актуалния период след придобиване на научната степен „доктор на науките“ доц. Вачева е публикувала 2 монографии („Очеркът в модерната българска литература“ и „Социализмът: памет и разказ“, 2017), втората от които е хабилитационният труд, участващ в тази процедура. Освен това кандидатът представя още 17 студии и статии, повечето свързани с темата на двете монографии.

Преди да се спра подробно на хабилитационния труд, ще изтъкна важни изводи в три от посочените 17 публикации. Те са отвъд темата на труда – техни обекти са жанрът, литературата, писана от жени, и Райко Алексиев.

„Литературен жанр и социални идеологии“ (ЛМ, 2014, 1) е първият текст в проблематиката на очерка, която доц. Вачева превърна после в свой научен обект за монографията си. Като граничен жанр между езиките на литературата и публицистиката очеркът се превръща в знак за публичността на художествения свят. Тя си има (по-скоро дължна е да спазва) теми като охраната на родината, фигурата на труженика, но и на вожда, моралът на обществения човек и пр. Разцветът на този жанр в годините на соца го превръща в доминант, в активен и тотален език на „нашия“ свят. С други думи, очеркът – точно заради неговата граничност – става нещо като паралитература, с която се изработва образът на социализма. Нещо, което е непосилно като тенденция (дълготрайна) нито за лириката, нито за епическите жанрове.

На отсрещния полюс е втората статия – „Любовта на отхвърлените като престъпление“ („Култура, идентичности, съмнения“, БАН, 2016). В нея А. Вачева отваря дума за една тема, която има сложен и нееднозначен образ – извънбрачната любов и резултатите от нея (аборт, деца, проституция). В литературата (романа) тази тема е особено

активна между войните и Вачева – в шестте романа, които изследва – открива как женският почерк създава важна и почти жанрова ниша. Оказва се, че тя има тесни гранични отношения с темата за града и свързаните с нея социални активности (пробив, авантюра, търсене на свое място). В случая мотивът за престъплението оголва един феномен – социалната рамка (закони, морал, норми на живот) в големия град често прераства в затвор и раздава присъди, които обричат жената. В модерните времена (20-30-40-те г.) те пораждат амбиции и отключват еманципаторски енергии.

Третата статия – „Сатирата на Райко Алексиев“ („Литературата: образи и контексти“, 2019) е впечатляващ опит да се анализира въпросът как предвоенната българановска линия в родната литература се свързва с идеите и амбициите на Р. Алексиев (в. „Щурец“) в 30-те г. на ХХ в. Самият образ на този автор (уникална сплав от писател, карикатурист, журналист) е съдбовно вписан и задължен на града и градската култура. Доц. Вачева подчертава, че той „критически отразява и иронизира модерното общество, определени социални групи и политически лица“ (323). Според нея Райко Алексиев е феномен, осъзнал как хуморът и/или иронията стават неизбежна част от културата, от публичността на нейните форми. Те проникват всред сериозните хоризонти на художествената литература и разместват непредсказуемо нейните иначе балансирани вътрешни жанрови граници. Подобни тенденции на пренареждане на дискурсивните полета настъпват дважди по-енергично, когато Р. Алексиев публикува своите „Пътни бележки“ (блестящо анализирани от доц. Вачева) и „Хумористична история на българите“.

IV. Научни приноси на хабилитационния труд.

Той е структуриран в две глави – първата в три, а втората – в четири части. Доколкото ми е известно, досега няма такова пълно изследване на разноречивия диалог между мемоаристични текстове и

романи, чиято тема е близкото (и като че незавършило) време на социализма. Връзката между тях не е само темата (времето и идеологиите му), но и начинът на разказване, аксиологията на образите, конфликтите и демагогските приплъзвания между различните лица на истината.

Трябва да уточня, че някои от мемоаристичните сюжети получават за първи път публичност, въпреки обилието от самиздатски сайтове и книги, нацелени към близкото минало. В търсене на достоверност за това, което сме живели неотдавна, се появиха много разказвачи на това време. Трудът на доц. Вачева обаче трасира с научна отговорност своята цел не да потвърди и удостовери сюжетите на тези разкази, а да открие тяхната онтология – кое все пак в това време създаваше представите и/или илюзиите за свят, за истина и морал.

След издания, настояващи, че разказвачът на истории е „живял социализма“ или пък сайт с отговорното име „спомените ни“, след твърде хаотичните – макар и сериозни – изследвания на алтернативния канон и литературата на НРБ, дойде време на спокойното говорене за соцпериода. „Спокойно“ не означава лежерно, нито пък без идеен център. Така, за разлика от нарастващата грамада с откровения, нацелени към близкото минало, *„Социализмът: памет и разказ“* е изследване на официални книги – мемоари и романи, чийто концептуален център е във втората половина на ХХ век. В този смисъл авторът следи не само какво разказват хората за социализма, не толкова как го разказват, а преди всичко защо го разказват.

Поради тази причина чисто мемоаристичните разкази обелват близката история от партийната идеология така, че тя се подрежда като факти, гледани от нивото на очите. На свой ред романите за социализма като да са преболеждали личната травма на мемоарите. Досещам се, че това става поради охудожествения си език – той търси мотив в героя си, а не във факта. И това го спасява от тона на обидата или обвинението.

Иначе казано, това превръща разказания спомен за миналото в литература.

В книгата на Албена Вачева доминира трезвият аналитичен поглед без излишен патос и встрастяване. Тя приема мемоарите за социализма като динамични разкази, чийто резонанс на събитията е по-адекватен, т. е. навременен. Сигурно заради това мемоаристите, преживели на свой гръб *ефектите* на тоталитарното време, са политически по-патетични – и в утвърждаването на последващите промени, и в заклеяването на миналото статукво. Така авторите на мемоари изправят като стена на срама времето преди, която се оглежда във времето след епохата на социализма. В това оглеждане не се търси единствено ефектът на сравнението, колкото се проблематизира идеята за свободата във всичките й измерения.

Бързият рефлекс на мемоарите и техните автори предполага непосредствена оценка на миналото. Оттук идва и тяхната значимост – те стават изходен материал за променящата се методология на историографията. Повествованието от първо лице е свидетелски наратив, който вади изпод опаковката на официалната доктрина индивидуалното битие – неговата съдбовна вписаност в тоталитарното време. Такъв разказ е провокативно настоятелен пред морала на читателя, предизвиква го, защото пишещият разказва от критичната точка, делища живота от смъртта. И това е прагът на проверката.

Тези разкази, които се обръщат с гняв назад, не приличат на другите сюжети, разказани от високото място на авторитета. Писателите за режима – така може да се формулира тезата, според която близкото минало започва да изглежда някак двусъставно: едни са повествованията за лагерите и режима, други са те, когато са разказани от нивото на участник в системата, номенклатурно подреден и отгледан авторитет. В тях протест няма – има само едва доловими (по-скоро неизречени на глас) несъгласия. Заради които последствия няма.

Втората глава на книгата е посветена на романите за социализма. Обяснимо тя е три пъти по-голяма. Като тематичен център в тях се налага проблемът за страха и истината. Той неизбежно минава през хлъзгавата мотивация на компромиса. Така изграждането на литературния герой дълбае зони на интимност, в които натискът на властта е слаб. С други думи, това са онези затворени лични светове, зоните на бягство, където са любовта, но и параноята. Срещу и над тях е фасадното мегапространство, подчертаващо стабилитета на времето. Фасадата на времето не внушава само непоклатимост, а и неизчерпаема безкрайност.

Общата зона между мемоарите и романите за близкото минало са механизмите на властовата машина, нейните преследващи и притискащи инструменти, с които се саморазправя с политическите си опоненти. По-точно казано – противници. Но това няма как да стане, без да се внуши на всеки, че властта се интересува дори от най-малкия човек и неговите дребни житейски неща. Става дума за шпиономанията, за тоталната машина на държавната сигурност.

В лавината от романи има различни степени на художествен синтез. Въпреки нееднаквата естетическа стойност, романите за социализма са част от процесуалното тяло на българската литература. Заедно с мемоарите, казва Албена Вачева, те трябва да имат свое място винаги, когато се формира оценката за близкото минало.

V. Заключение.

Имайки пред очи приносния характер на изследванията, научната добросъвестност и нестихващата амбиция на доц. д.ф.н. Албена Вачева, давам своя положителен вот в тази процедура да ѝ бъде гласувана академичната длъжност „ПРОФЕСОР“.

12 август 2020 г.

Автор на рецензията: . . . . .

.

Благоевград

(проф. д.ф.н. Цветан Раковски)

Review

By Prof. Tsvetan Rakyovski, Dr. Habil.,
South-West University "Neofit Rilski",
Member of the Academic Jury in Professor Procedure,
2.1 Philology (Bulgarian literature),
Announced in State Gazette,
Issue № 42/12.05.2020,
for the needs of SWU "Neofit Rilski", Blagoevgrad

Candidate: Associate Professor Albena Vacheva, Dr. Habil

The competition for a professor has been announced in accordance with the law and the rules for its application. Assoc. Prof. Vacheva works at the University and in particular in the Department of Literature. She defended her doctorate in 2013. She's reading lecture courses in 4 disciplines. Her scientific activity meets the national requirements for participation in this competition. This is also documented by protocol 7 (30.09.2019).

Since 2013 the candidate has had 2 monographs - the second of them (Socialism: Memory and Naration) is a habilitation thesis with which Vacheva participates in this procedure. The candidate presents 17 more studies that are related to the topic of the monograph.

The scientific contributions of the book are indicated in the documents and correspond to the qualities of the monograph. It is divided into two chapters, and at the end there is a comprehensive bibliography on the topic. This is the first such study of the complex dialogue between memoirs and novels, the topic of which is Socialism. The connection between them is not only in the topic, but also in the images and conflicts in the recent past.

These are stories whose language is different, but their purpose is the same. It is in an attempt to build the idea that socialism is a complex phenomenon and its image is diverse.

It is noteworthy that Vacheva's book is dominated by analytics. Memoirs and novels are able to change the history and knowledge of the recent past. Vacheva shows that these stories challenge the reader's morality. The reason is that the narrator is often on the verge of death. Vacheva also explores the common line between memoirs and novels - this is the machine of power. These texts are not outside, but are part of the history of Bulgarian literature.

The work is of value and is a testament to the high research qualities of Albena Vacheva. I give my positive vote in this procedure for her to receive the academic position of "Professor".

12.08.2020

Prof. Tsvetan Rakyovski, Dr. Habil.